

Monipuolinen kokoomateos sosiolingvivistisistä paneelitutkimuksista

Suzanne Evans Wagner & Isabelle Buchstaller (toim.): *Panel studies of variation and change*. Routledge Studies in Language Change 1. London: Routledge 2018. 294 s. ISBN 978-1-138-90390-6.

Tällä vuosituhannella sosiolingvistiksessä variaationtutkimuksessa yhtenä keskeisenä näkökulmana on ollut muutoksen reaaliaikainen tarkastelu. Reaaliaikatu-
tutkimuksen lisääntyminen ei yllätä, sillä labovilaisen sosiolingvistiikan kypsyttyminen noin 50 vuoden ikään tarkoittaa sitä, että aiemmin kerättyä vertailukelpoista aineistoa on jo runsaasti saatavilla. Sosiolingvistiset reaaliaikatu-
tutkimukset jaetaan kahteen tyyppiin: paneelitutkimuksessa seurataan saman yksilön tai yksilöiden kieltä, trenditutkimuksen idea taas on valita tutkittavat eri aikoina samoin kriteerein. Monissa tutkimuksissa näitä näkökulmia on yhdistetty niin, että samojen yksilöiden seuraamisen lisäksi myöhempiä otantoja on täydennetty nuorta sukupolvea edustavalla uudella ikäryhmällä tai etsimällä seurannasta tipahtaneiden tilalle uusia informanteja (esim. Kurki 2005: 67–74; Paunonen 2005: 165; 2018: 23–28; Sundgren 2004: 65–76).

Suzanne Evans Wagnerin ja Isabelle Buchstallerin toimittamassa teoksessa esitellään ensi kertaa kokoavasti erilaisia sosiolingvistiksi paneelitutkimuksia. Artikkelikokoelma pohjaa *Methods in dialectology XV* -konferenssissa vuonna 2014 järjestettyyn paneeliin. On harmillista, ettei paneelissa tietojemme mukaan ollut suomalaisedustusta eikä Suomessa tehty reaaliaikatu-
tutkimus sen vuoksi juuri näy artikkelikokoelmassa.

Teos muodostuu Wagnerin ja Buchstallerin kirjoittamasta johdannosta, jossa

taustoitetaan aihetta ja esitellään artikkelit, sekä kymmenestä tutkimusartikkelista, jotka on jaoteltu neljään teemaattiseen kokonaisuuteen. Vaikka teoksessa on hajanaisuutta ja päällekkäisyyttä, jota teemaattinen järjestely ei täysin pysty häivyttämään, esittelymme etenee kokonaisrakenteen mukaisesti. Lopuksi nostamme esiin muutamia yleisiä ja ajankohtaisia huomioita.

Reaaliaikainen paneelitutkimus: koko kuva

Vaikka jo William Labov kyseenalaisti idiolektien stabiiliuden ja niin sanotun kriittisen iän hypoteesin, variaationanalyysi rakentui pitkään näennäisaikatu-
tutkimukselle, jonka lähtökohta on idiolektien muuttumattomuus nuoruusvuosien jälkeen ja se, että kukin sukupolvi edustaa oman nuoruusaikeensa mukaista kielenmuutoksen vaihetta (ks. Laasanen 2016). Kirjan johdannossa toimittajat muistuttavat aiheellisesti, että maailmanlaajuisesti reaaliaikatu-
tutkimuksessa ovat olleet vallalla trenditutkimukset, mikä puoltaa paneelitutkimuksiin syven-
tymistä ja näin idiolektinäkökulman lähempää tarkastelua.

Yksittäisten puhujien tarkastelu saattaa tuntua kapealta näkökulmalta, kun tutkimuskohteena on kielen muutos. Siksi yksilöitä koskevia tuloksia pyritäänkin yleensä peilaamaan laajempaan kokonaisuuteen, esimerkiksi eri aikoina tehtyihin näennäisaikatu-
tutkimuksiin (esim. Brook, Jankowski, Konnelly & Tagliamonte 2018). Näin voidaan pohtia esimerkiksi sitä, ovatko yksilön kielessä mahdollisesti tapahtuneet muutokset samansuuntaisia kuin yhteisössä meneillään olevat

trendit vai onko muutos toisensuuntaista. Kirjoittajat myöntävät, että myös isompia puhujamääriä koskeville tutkimuksille olisi tarvetta.

Johdannon jatkoksi sopii teoksen ensimmäisen osan ”Methodological conundrums in building, sharing and analyzing panel corpora” aloittava Gillian Sankoffin artikkeli, jossa hän esittelee yhtä ensimmäisistä laajamittaisista reaaliaikaututkimuksista. Artikkelissä sisältyy hyödyllistä, kirjoittajan omakohtaisiin kokemuksiin perustuvaa tietoa siitä, millaisia vaiheita reaaliaikaiseen tutkimushankkeeseen kuuluu aina sen valmistelusta lähtien. Hän korostaakin dokumentoinnin tärkeyttä, kun kyseessä on vuosikymmenten mittainen pitkittäistutkimus. Montrealin ranskankielisiä koskeva hanke käynnistyi 1970-luvulla, ja sen seuraavat kierrokset toteutettiin 1980- ja 1990-luvuilla. Ensimmäisellä kierroksella tutkittavia valittiin peräti 120. Sankoff pitää otoksen suuruutta tärkeänä, jotta seuraavilla kierroksilla on riittävä pohja jatkaa. Toisella kierroksella tästä joukosta tavoitettiin puolet, ja samalla otettiin mukaan uusi nuorten ryhmä. Kolmannessa vaiheessa, 1990-luvulla, mukana oli 12 alkuperäistä informanttia sekä kaksi 1980-luvulla mukaan tullutta nuorta.

Tutkimusasetelmat, joissa aineistoa on kerätty vähintään kolmelta eri vuosikymmeneltä, eivät ole olleet toistaiseksi tavallisia (ks. kuitenkin esim. Palander 2005, 2016, 2018; Kuparinen 2018). Monet Montrealin hankkeessa tehdyt havainnot pätevät Suomessakin. Esimerkiksi mitä useampi kierros, sitä vinoutuneempi paneelitutkimuksen informanttijakauma on, koska alimmista sosiaaliryhmistä on ollut vaikeampaa tavoittaa haastateltavia uudestaan (Lappalainen, Mustanoja & O'Dell tulossa).

Christopher Cieri ja Malcah Yaeger-Dror muistuttavat omassa artikkelissaan, ettei tutkijoiden aina tarvitse itse kerätä alusta asti aineistoa vaan olemassa on pal-

jon korpuksia, jotka soveltuvat ainakin periaatteessa paneelitutkimukseen. Tällaisten aineistojen avulla voidaan myös voittaa joitakin perinteiselle reaaliaikaututkimukselle tyypillisiä haasteita, joista monet liittyvät aiemmin mukana olleiden informanttien tavoittamiseen: yksi ei ole halukas enää osallistumaan, toinen on kuollut ja kolmannen nimi on vaihtunut eikä häntä onnistuta jäljittämään. Yksilön elämässä on myös saattanut tapahtua niin huomattavia muutoksia, että on syytä pohtia, edustaako hän enää ryhmää, johon hän on alun perin kuulunut.

Kokoomateoksen ensimmäisen osan päättää Janneke Van Hofwegen ja Walt Wolframien artikkeli. Heidän esittelemässään projektissa tutkittiin, onko löydettävissä joitain ikävaiheita, jolloin afroamerikkalaisen varieteetin eli AAL:n (African American Language) käyttö on erityisen vahvaa tai heikkoa. Tutkijat selvittivät myös, onko informanttien kielessä nähtävissä selvä kehitys kohti AAL:n tai standardienglannin vahvistumista ja voidaanko erottaa erilaisia malleja siitä, miten kyseiset varieteetit saavat jalansijaa. Lisäksi projektissa tarkasteltiin, mitkä ovat ensisijaiset sosiaaliset, psykologiset ja kasvatukseen liittyvät tekijät, jotka korreloivat AAL:n käytön kanssa eri elämänvaiheissa. Tämän 1990-luvulla alkaneen hankkeen yhteydessä tallennettiin monenlaista aineistoa: keskustelunomaista vuorovaikutusta, informanttien ja vanhempien haastatteluja, erilaisia testejä sekä taustatietoja kustakin ikävaiheesta. Sosiolingvististä variaatiota ja muutosta mittaamaan kehitettiin yhdistelmäindeksi (*Dialect Density Measure*), jonka tarkoituksena on tarjota kokonaisvaltainen kuva varieteetista. Siihen on koodattu tietoa yli 40 morfosyntaktisesta ja fonologisesta piirteestä, jotka ovat olennaisia AAL:n ja standardin välisen suhteen näkökulmasta. Kirjoittajien mukaan tämä indeksi antaa nopean tilannekuvan kunkin puhujan variaatiosta ja ottaa huo-

mioon tallenteiden erilaiset pituudet ynnä muut ajalliseen vaihteluun liittyvät muuttujat, ja sen ansiosta on mahdollista vertailla niin samaa puhujaa eri ikävaiheissa kuin eri puhujia keskenään samassa ikävaiheessa. Tällainen muuttujien huomiointi onkin erityisen tärkeää pitkitäistutkimuksissa.

Ikä biologisena ja sosiaalisena taustatekijänä

Kirjan toisen osan ”Key life stage events across the lifespan” aloittavassa artikkelissa Mary Kohn ja Charlie Farrington tarkastelevat vokaalien ääntämyksessä havaittavaa variaatiota lapsuus- ja nuoruusikässä sosiofoneettisesta näkökulmasta. Tutkimuksen aineistona on 20 nuorta, joita äänitettiin 10:n, 14:n, 16:n ja 20 vuoden ikäisinä. Kullakin keruujaksolla tallennettiin sekä muodolliseksi että epämuodolliseksi määriteltä aineistoa: keskustelua äidin tai ikätoverin kanssa sekä ääneenluentaa, lauseiden toistoa tai tarkemmin määrittelemätöntä puhetta (*performance of a speech*).

Aineistoa saatiin niin yksilön kielen kehityksen kuin fysiologisen kehityksen kannalta varsin dynaamiselta ajanjaksolta: esimurrosikäisiltä, murrosikäisiltä ja nuoruusiän jo ainakin fysiologisesti näkökulmasta ohittaneilta informanteilta. Tutkimusmetodiikan kannalta ajanjakso on haastava, sillä fysiologinen kehitys tapahtuu samanaikaisesti sosiolingvististen muutosten kanssa. Kysymys onkin, miten tällaisessa tapauksessa saadaan kiinni sosiaalisiksi luokiteltavissa olevasta muutoksesta ja variaatiosta. Artikkelin keskeinen argumentti on, että lapsuus- ja nuoruusajan aineistoa on metodologisista haasteista huolimatta mahdollista sisällyttää pitkitäistutkimukseen, kunhan ääntöelimestön kehitys otetaan huomioon.

Toinen olennainen seikka on sopivien tilastomenetelmien löytäminen. Sosio-

lingvistikissä mittauksiin ja tilastomenetelmiin perustuvissa tutkimuksissa käytetään tavallisesti normalisointia kontrolloimaan fyysisten erojen vaikutusta akustisiin korrelaatioihin. Näitä tarvitaan esimerkiksi silloin, kun tutkimusasetelmassa on mukana sekä mies- että naispuhujia. Samankaltaisia normalisointimenetelmiä on mahdollista soveltaa myös aikuis- ja lapsipuhujia sisältävään aineistoon, joskin vertailussa on oltaava varovainen, etteivät käytetyistä menetelmistä johtuvat epävarmuustekijät heijastu virheinä johtopäätöksiin. Yhtä olennaista on, ettei epähuomiossa normalisoida näkymättömiin sellaista tietoa, joka onkin olennaista esimerkiksi äänenmuutosten kannalta. Kohnin ja Farringtonin esittämät yksityiskohtaiset esimerkit vertailun ongelmista osoittavat erityisesti sen, että 1) tutkijan on tärkeää olla perillä käyttämänsä aineiston erityislaadusta ja käyttämiensä menetelmien rajoituksista ja että 2) aikaisempien tutkimusten tuottama tieto on usein monin tavoin käyttökelpoista uusien tutkimusasetelmien luomisessa, sillä monet kehityskuluista pystytään ennustamaan ja siten myös kontrolloimaan tuloksia tulkittaessa.

Kohn ja Farrington nostavat esiin myös jokaiselle lapsi haastatelleelle sosiolingvistille tuttuja käytännön ongelmia: Tarkasteltavien ilmiöiden esiintymämäärät saattavat jäädä vähäisiksi, jos lapsi ei ole puheliaalla tuulella. Äänitteistä saattaa myös tulla teknisesti huonolaatuisia, esimerkiksi hiljaisia tai muuten epäselviä. Onnistuneena kotimaisena esimerkkinä voidaan kuitenkin mainita Palanderin (2005) pitkitäistutkimus, jossa pääinformantti Pasia on haastateltu ensimmäisen kerran jo seitsemänvuotiaana. 2000-luvulla Palander (2016) on ottanut tutkimukseen mukaan Pasin kaksospojat, jotka ensimmäisen haastattelun aikaan olivat isänsä tavoin vasta 7-vuotiaita. Eri-ikäisiä lapsia

on haastateltu myös Kotimaisten kielten (silloisen tutkimus)keskuksen murteen-seuruhankkeeseen (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 26).

Vastaavien haasteiden parissa ei Ulrich Reuboldin ja Jonathan Harringtonin, osion toisen artikkelin kirjoittajien, ole tarvinnut painiskella. Heidän tutkimuksensa kohteena on Ison-Britannian kuningatar Elisabeth II (s. 1926) ja saksalainen uutisankkuri Dagmar Berghoff (s. 1943). Verrokkina toimii brittiläissyntyinen, sittemmin Yhdysvaltoihin muuttanut toimittaja Alistair Cooke (1908–2004). Kaikki aineistot perustuvat henkilöiltä taltioituihin julkisiin puheisiin tai tv-esiintymisiin. Materiaalia on seuruun näkökulmasta huomattavan pitkältä ajalta: kuningattarelta 26-vuotiaasta 76-vuotiaaksi, Berghoffilta 33-vuotiaasta 70-vuotiaaksi ja Cookelta 38-vuotiaasta peräti 95-vuotiaaksi.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten ikääntymiseen liittyvät muutokset voidaan erottaa sosiofoneettisista muutoksista. Tulokset nostavat esiin sekä yksilöllisen variaation ja liikkumavaran että fysiologiset, väistämättömät muutokset. Tunnettua on, että esimerkiksi äänenkorkeus kääntyy nousuun 60 ikävuoden tienoilla. Kuitenkin Berghoffilla tätä indikoivat mittaukselliset tulokset ovat erilaiset kuin kahdella muulla ikääntyvällä tutkimushenkilöllä. Kirjoittajat olettavat tämän johtuvan siitä, että hän on koulutettu äänenkäyttäjäksi ja pystyy näin paremmin kontrolloimaan puhettaan fysiologian asettamien raamien sisällä. Kiinnostava havainto on myös Cookella iän myötä tapahtuva aksentin paluu, siis selvä fysiologiasta riippumaton muutos. Myös Tampereen puhekielen paneelitutkimuksessa (Mustanoja 2011: 347) havaittiin aineiston iäkkäimmällä puhujalla murteellistumista ikävuosien 70 ja 90 välillä. Reuboldin ja Harringtonin havaintojen mukaan vanhalla iällä palataan nimenomaan vahvimmin juurtuneeseen puhetapaan samalla,

kun mukautuminen puhekuppiin vähenee.

Eri-aikaisten aineistojen vertailukelpoisuus

Kolmannen osan ”Stylistic determinants of linguistic malleability” aloittaa Frans Gregersenin, Torben Joel Jensenin ja Nicolai Pharaonin artikkeli, jossa he pohtivat tanskankielisen aineiston valossa, miten tunnistaa todellinen muutos tilanteesta vaihtelusta. Heidän ratkaisunsa on diskurssikontekstin analyysi (*discourse context analysis*, DCA). Tutkimus perustuu laajasta LANCHART-korpuksesta rajattuun 179 haastattelun aineistoon, jossa on mukana 94 eri puhujaa.

Tutkijat ovat koodanneet koko aineiston suhteessa kuuteen muuttajaan: 1) kenen ääni kuuluu (onko kyseessä esim. referointi), 2) makropuheaktin tyyppi eli mikä on katkelman pääfunktio (esim. tiedon vaihto, asenteiden ilmaisu), 3) puhe-tilanteen tyyppi (esim. yksilöhaastattelu vs. ryhmähaastattelu), 4) genre (esim. kertomus, juoru), 5) vuorovaikutuksen rakentuminen siltä kannalta, kuka on siitä vastuussa (esim. käänteiset vuorovaikutusroolit, jolloin haastateltava esittää kysymyksiä haastattelijalle) ja 6) haastattelun vaihe (esim. henkilötietojen kysely). Kirjoittajat myöntävät, että kategoriat ovat keskenään varsin erilaisia: osa on ilmeisiä, osan määrittely on tulkinnanvaraisempaa.

Artikkelissa esitellään kaksi DCA-mallin sovellusta, joista toinen kohdistuu yhteen yksilöön, toinen koko aineistoon. Tavoitteena on testata, onko tutkituissa piirteissä tapahtunut todellista reaaliaikaista muutosta vai onko kyse tilanteesta vaihtelusta. Ensimmäisen tapaus-tutkimuksen informantti on osallistunut kahtena eri ajankohtana yksilöhaastatteluun ja ensimmäisellä kierroksella lisäksi ryhmähaastatteluun. Tästä aineistosta on koodattu vain ne kohdat, jotka edustavat

selvästi jotakin genreä (4), eli osa materiaalista on jätetty koodauksen ja tarkastelun ulkopuolelle. Näin päästään vertailemaan toisaalta saman haastattelun erilaisia genrejä toisiinsa, toisaalta eri-ikäisiä samaa genreä edustavia katkelmia keskenään.

Tapaustutkimus näyttää, että ajalliset muutokset ovat nimenomaan tiettyyn genreen liittyviä: koko haastattelua tarkastellen tutkitussa foneettisessa piirteessä ei ole havaittavissa tilastollisesti merkitsevää eroa, kun taas genreittäin eritellen muutos on todennettavissa. Ilman tällaista hienojakoista analyysitapaa muutos olisi siis jäänyt havaitsematta. Ryhmähaastattelun mukaan otto kuitenkin mutkistaa tulkintojen tekemistä, sillä siinä vastaavaa genre-eroa ei ilmene. Yleistyksiä onkin tehtävä varoen, sillä esimerkiksi puhe-kumppanilla saattaa olla vaikutusta. Toinen esimerkki koskee geneerisesti käytettyjen pronomien (*du* vs. *man/en*) käyttöä koko aineistossa. Haasteeksi tilastollisessa analyysissa paljastuu, että osa diskurssianalyysin kategorioista on hyvin harvinaisia. Monimuuttuja-analyysissa käy kuitenkin ilmi, että kaikki DCA-mallin kategoriat, toimintatyyppiä (6) lukuun ottamatta, ovat tilastollisesti merkitseviä, kun selitetään aineistossa ilme-nevää variaatiota.

Kirjoittajat toteavat, että diskurssikon-tekstin analyysille on tarvetta etenkin silloin, kun vertailtavat haastattelut eroavat toisistaan useammassa kuin yhdessä suhteessa. Näin on mahdollista kontrolloida muuttujia ja sulkea pois tilanteinen vaihtelu. Mutkikkaammaksi tilanne käy silloin, jos vanhempi aineisto on kerätty hyvin erilaisin periaattein kuin uudempi – kysymys, johon on törmätty Suomessa-kin, kun sosiolingvististen haastattelujen verrokiksi on otettu vanhaa Suomen kiel-ten nauhoitearkiston aineistoa. Kirjoittajat muistuttavat, ettei tässä esitelty malli sovellu suoraan muihin aineistoihin, vaan kulloinkin on pohdittava, millai-

nen koodaaminen on mielekästä ja kannattavaa. Suomessa vastaavaa ei ole tois- taiseksi tehty, mutta Mustanojan (2011) väitöskirjassaan soveltaman ikkunameto- din takana on sama ajatus – pyrkimys löy- tää keskenään vertailukelpoisia katkelmia eri-ikäisistä haastatteluista.

Kahdessa seuraavassa artikkelissa esi- tellään paneelitutkimuksia, joissa yksilöi- den seuranta on ollut hyvin intensiivistä. Patricia Cukor-Avilan ja Guy Baileyn ar- tikkelissaan esittelemä Springvillen pro- jekti on toiminut vuodesta 1988, ja siinä tutkimuskohteena on teksasilainen pikku- kylä. Osa vuosina 1894–2002 syntyneistä informanteista on ymmärrettävästi jo kuollut, osa muuttanut pois, osa asunut muualla ja sitten taas palannut. Haastat- teluja projektiin on tehty lähes joka vuosi, ja samat tutkijat ovat olleet koko ajan mukana. Kaikkiaan korpuksessa on yli 2 000 000 sanaa.

Artikkelin keskiössä on kaksi idiolek- tien seuruun haastetta: joidenkin tarkas- teltavien varianttien pieni frekvenssi sekä tutkijan ja tutkittavien välisen suhteen kiinteyden heijastuminen tuloksiin (*gap effect*). Näistä jälkimmäinen on kytkök- sissä myös haastattelujen välillä kulunee- seen aikaan ja kietoutuu vahvasti haastat- telun tilannevariaation huomioimiseen (vrt. Gregersenin ym. artikkeliin). Sekä pieni frekvenssi että eri-ikäisten haastat- telujen tilannevariaatio ovat paneelitut- kimukseen perustavanlaatuisesti liittyviä ilmiöitä, joita ei ole mahdollista siivota pois. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ne pitäisi sivuuttaa, sillä vaikutus tuloksiin voi olla dramaattinen.

Artikkeli havainnollistaa, kuinka hel- posti yksioikoiset päätelmät voivat vääris- tää kuvaa muutoksesta. Kirjoittajat esi- tävät, että monet aineistojen välillä ha- vaittavista eroista selittyvät nimenomaan varianttien vähäisillä esiintymämäärillä. Kun tarkastelussa ovat haastattelut, joissa esiintymiä on paljon, erot tasoittuvat. Niukemmista aineistoista tehtävät virhe-

päätelmät voidaan artikkelin mukaan välttää esimerkiksi sillä, että ajallisesti lähekkäin tehtyjen haastattelujen esiintymät lasketaan yhteen ja näin yksittäisten varianttien frekvenssi saadaan kasvaamaan. On kuitenkin aiheellista huomauttaa, että piirteiden pieni frekvenssi ei estä luotettavaa, tilastomenetelmiin perustuva muutoksen arviointia. Frekventeissä piirteissä havaittavat pienetkin erot taas saattavat olla tilastollisesti merkitseviä. (Ks. esim. Mustanoja 2011: 79–80, 95–103; Lappalainen ym. tulossa).

Tutkijan ja tutkittavien välinen suhde on tarkastelussa myös Suzanne Evans Wagnerin ja Sali A. Tagliamonten artikkelissa. Artikkelissa esiteltujen paneelitutkimusten päätavoitteena on selvittää, onko aika merkittävä muutosten ennustaja, kun nuori aikuistuu. Eriikäisten aineistojen erot saattavat kuitenkin liittyä enemmän haastattelijan vaikutukseen kuin kertoa todellisesta muutoksesta. Silti toistaiseksi on varsin vähän tutkimuksia, joissa tätä olennaista muuttujaa eli haastattelijaa ei olisi mukana. Tämä johtunee informanttien itse tekemiin tallennuksiin liittyvistä eettisistä ongelmista sekä vaikeudesta kontrolloida puheenaiheita ja tallennusolosuhteita, mistä seuraa aineiston käsittelyn hitaus ja vaikea vertailtavuus. Sen sijaan haastateltavan ja haastattelijan suhteeseen liittyvää statuseroa on pyritty vähentämään tutkijan osallistuvalla havainnoinnilla (ks. esim. Tetreaultin artikkelia, joka esitellään seuraavassa alaluvussa) sekä käyttämällä samaa tai mahdollisimman samankaltaista haastattelijaa eri haastattelukerroilla. Wagner ja Tagliamonte kuitenkin huomauttavat, että samaakin haastattelijaa käytettäessä osallistujien keskinäisessä suhteessa tapahtuu väistämättä muutoksia.

Kirjoittajat tarkastelevat näitä kysymyksiä kahden pitkittäistutkimuksen kautta, joissa molemmissa tutkittavat ovat nuoria pohjoisamerikkalaisia naisia. Wag-

nerin aineisto on kerätty Philadelphiasta vuosina 2005–2012, ja siinä on mukana terveydenhoitoalalla opiskelevia ja sieltä valmistuneita naisia. Alussa mukana olleista 66 puhujasta kolmannella haastattelukerralla oli mukana vielä 14. Tagliamonten tutkimuskohteena on puolestaan torontolainen ”Clara”, jota hänen isosiskonsa on haastatellut vuodesta 2002 lähes joka vuosi (ks. myös Brook ym. 2018).

Kirjoittajien mukaan molemmissa tutkimuksissa oli havaittavissa muutoksia haastattelijan ja haastateltavan välisessä suhteessa niin, että etäisyys väheni ajan myötä. Suhteen muutos voi olla analyysin kannalta ongelmallista kolmella tavalla: se voi vaikuttaa 1) haastateltavan puhe-tyyliin ja asennoitumiseen, 2) haastateltavan sisältöön sekä 3) vuorovaikutuksen luonteeseen niin, että haastattelijan oma osuus kasvaa, koska haastateltava alkaa odottaa myös haastattelijan jakavan omia kokemuksiaan. Kirjoittajien ehdotus viimeiseen haasteeseen on niinkin yksinkertainen, että haastattelija kertoisi omia kuulumisiaan varsinaisen haastattelun ulkopuolella.

Reaaliaikainen paneelitutkimus lähitieteenaloilla

Chantal Tetreault tarkastelee viimeisen osan ”Interdisciplinary approaches” aloitavassa artikkelissaan paneeli- ja pitkittäistutkimuksia etnografian silmin. Kysymys tutkijan ja tutkittavan suhteesta on hyvin olennainen, kun kyse on pitkäkestoisesta seurausta (vrt. myös Wagnerin ja Tagliamonten artikkelin esittelyyn edellä). Tätä aihetta on pohdittu paljon antropologiassa, jossa kenttätyöjaksot voivat olla vuosien mittaisia ja hyvinkin intensiivisiä.

Artikkelin pohjana ovat tutkijan omat kokemukset eräästä Pariisin lähiöstä, jossa hän on tehnyt kenttätyötä pohjoisafrikkalaistaustaisten nuorten parissa

toistakymmentä vuotta 1990-luvun lopulta alkaen. Tutkimuksen luonne muuttui tutkittavien aikuistuesssa, ja eri kenttätyöjaksoilla oli erilaisia painopisteitä. Pitkäkestoisen tutkimuksen myötä kirjoittajalla oli mahdollisuus havainnoida, miten tutkittavien aikuistuminen ja elämän käännekohtat, kuten avioituminen ja vanhemmuus, vaikuttivat heidän kielenkäyttöön. Tetreault tarkasteli erityisesti sitä, miten *les cités* -nimisen¹ puhetyylin käyttö muuttui aikuistumisen myötä. Hän oli kiinnostunut erityisesti siitä, miten vanhemmat nuoret sosiaalistivat nuorempiaan tähän tyyliin ja toisaalta aikuistessaan toisiaan pois sen käytöstä. Tutkija uskoo, että juuri pitkäaikainen etnografia on olennainen keino päästä käsiksi siihen, miten puhujien kielelliset normit ja käytänteet muuttuvat iän ja yhteisössä tapahtuvien muutosten myötä. Näin on mahdollista tunnistaa, milloin on kyse sukupolviuutuksesta, milloin koko yhteisöä koskevasta muutoksesta.

Fennistisissä reaaliaikaturkimuksissa etnografista otetta ei ole toistaiseksi hyödynnetty. Keruukertojen välit ovat olleet pitkiä, ja haastattelijat ovat useimmiten olleet eri kerroilla eri henkilöitä (esim. Kurki 2005: 60–63; Mustanoja 2011: 31–33; Lappalainen ym. tulossa). Lähimmäksi Tetreaultin tutkimusta tulevat Palanderin (esim. 2016, 2018) tutkimukset, joissa tutkija on pitänyt pääinformanttiinsa ja hänen perheeseensä yhteyttä jo vuosikymmeniä.

Teoksen päättää Hélène Blondeaun artikkeli, jossa hän vertailee sosiolingvististen paneelitutkimusten sekä toisen kielen omaksumista koskevien pitkäikäistutkimusten termistöä ja näkökulmia. Toisen kielen omaksumisen tutkimukseen on vaikuttanut ensikielen kehitystä koskeva tutkimus, ja usein näitä kielenoppimis-

prosesseja on vertailtu keskenään, yhtenä esimerkkinä niin sanottu kriittisen iän hypoteesi. Kielen oppimista on tyyppillisesti tarkasteltu vertailemalla erilaisia oppijaryhmiä, jotka ovat opiskelleet kieltä eripituisia aikoja. Tyyppillisiä muuttujia ovat olleet se, kuinka kauan kieltä on opiskeltu ja kuinka monen polven maahanmuuttaja on kyseessä. Sosiolingvistiikassa tällaista poikittaistutkimusta vastaa näennäisaikaturkimus.

Varsinaisia pitkäikäistutkimuksia toisen kielen omaksumisen tutkimukseen on tullut vasta viime vuosina. Kyse on ollut esimerkiksi samojen kielenoppijaryksilöiden seurannasta. Yleensä näissä tutkimuksissa on ollut enemmän kuin kaksi aikapistettä ja seuranta-aika on ollut vain muutamia kuukausia, korkeintaan joitakin vuosia. Tutkimus on ollut enimmäkseen laadullista, ja se on kohdistunut pieneen informanttijoukkoon (ks. suomalaisesta kontekstista esim. Savijärvi 2011). Erot sosiolingvistiisiin paneelitutkimuksiin ovat siis monessa suhteessa ilmeisiä, vaikka sama ajatus puhujaryksilöiden seuraamisesta on mukana molemmissa. Sen sijaan sosiolingvistisille trenditutkimuksille ei kielenoppimisen tutkimuksesta löydy suoraa vastinetta.

Lopussa Blondeau toteaa, että aika on ollut keskeinen elementti molemmissa suuntauksissa mutta eri syistä. Ajan vaikutusta kielelliseen variaatioon ja muutokseen on tutkittu samantapaisilla metodologisilla erotteluilla mutta eri terminologiaa ja erilaista empiiristä metodologiaa käyttäen. Siksi tutkimusten keskinäinen vertailu on ollut vaikeaa. Sekä sosiolingvistiikassa että kielenoppimisen tutkimuksessa kehityssuunta on ollut sama, poikittaistutkimuksista pitkäikäisiin. Blondeau pohtii, miten nämä kaksi tutkimusalaa voisi linkittää ja päästä tutkimaan kielenoppijoiden sosiolingvistisen kompetenssin kehittymistä. Ensi askelia tässä on jo otettu. Kielenoppimisen tutkimuksissa on vielä kiulu pääasiassa

1. *Les cités* tarkoittaa aluetta, tässä yhteydessä Pariisin esikaupunkialuetta, jollaisella tutkittavat asuvat.

kvantitatiivisen ja kokeellisen poikittaistutkimuksen ja kvalitatiivisesti painottuneen pitkittäistutkimuksen välillä. Blondeaun mukaan nämä erilaiset tarkastelutavat ovat viime aikoina kuitenkin lähentyneet toisiaan.

Lopuksi

Pitkittäistutkimukset nostavat esiin monia teoreettisia kysymyksiä. Esimerkiksi edellä esitelty Reuboldin ja Harringtonin tutkimus vahvistaa jo varsin laajalle sosiolingvistien yhteisössä levinnyttä näkemystä siitä, että kielenmuutos jatkuu läpi elämän, lapsuusiästä vanhuuden päiviin. Cukor-Avilan ja Baileyn tutkimus puolestaan havainnollistaa, että haastattelujen välillä on joka tapauksessa aina eroa, eikä kahta, piirrevariaation näkökulmasta samanlaista haastattelua ole mahdollista tavoittaa. Van Hofwegenin ja Wolframin artikkelissa ollaan niin ikään aivan permmeisten kysymysten äärellä: miten muutosta lopulta mitataan? (Ks. myös Kurki 2005; Mustanoja 2011; Lappalainen ym. tulossa.) Kirjoittajat peräänkuuluttavatkin holistista lähestymistapaa paneelitutkimukseen. Näin päästäisiin käsiksi siihen, millainen on kokonaisvaltainen muutos idiolektissa ja varieteetissa. Varieteetti – samoin kuin idiolekti – on enemmän kuin yksittäisten piirteiden joukko.

Cukor-Avilan ja Baileyn artikkelissa kuvattu Springvillen projekti on luonteeltaan antropologinen, ja siinä korostuu sen pohtiminen, miten tutkijat voisivat osallistua tutkimansa yhteisön elämään mahdollisimman luontevasti. Muutoksen tutkimuksen kannalta ei mielestämme kuitenkaan voi kategorisesti todeta, että haastattelijan ja haastateltavan suhteen olisi pakko olla läheinen ja haastattelun mahdollisimman keskustelunomainen. Olennaisempaa on, että verrattavat aineistot ovat mahdollisimman samankaltaiset niin yleisten puitteiden kuin tilanteen muodollisuuden näkökulmasta.

Uusien paneelitutkimusten käynnistäjillä on tietysti vapaat kädet – ja ehkä painetakin – monipuolistaa tutkimusasetelmia. Sosiolingvistisestä tutkimuksesta puuttuu tällä hetkellä tieto siitä, kuinka radikaalisti lähekkäiset, esimerkiksi päivän välein tehdyt haastattelut voivat erota toisistaan, vaikka haastattelija ja tilanteen ulkoiset puitteet pysyisivät samoina. Samoin puuttuu systemaattinen tieto siitä, kuinka suuri haastattelijan vaikutus lopulta on. Cukor-Avilan ja Baileyn mukaan informantit eroavat toisistaan myös siinä, kuinka paljon haastattelun kontekstilla ylipäätään on heidän kieleensä vaikutusta.

Reuboldin ja Harringtonin tutkimus muistuttaa, että arkistojen kätöksissä on tallessa valtava määrä sosiolingvistiseen ja osittain myös laatunsa puolesta sofiophoneettiseen tutkimukseen soveltuvaa reaaliaika-aineistoa. Paneelitutkimusta ajatellen kiinnostavia tutkimuskohteita voivat olla esimerkiksi erilaiset kauan julkisuudessa toimineet henkilöt, kuten poliitikot, urheilijat, musikit sekä radio- ja televisiotoimittajat, joiden puhetta saattaa löytyä erilaisista arkistoista ja internetistä pitkältä ajalta. Näitä aineistoja ei kuitenkaan ole alun perin suunniteltu tutkimuskäyttöön, ja metadataa voi olla saatavilla puutteellisesti. Suomen kontekstissa on myös todettava, että Yle on alkanut arkistoida tuotantoaan systemaattisesti vasta suhteellisen myöhään, 1980-luvulla. Cieri ja Yaeger-Dror nostavat artikkelissaan esiin yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset, jotka yksilön kielessä ilmenevää variaatiota tulkittaessa on myös syytä huomioida: esimerkiksi poliittisten haastattelujen luonne on muuttunut vuosikymmenten kuluessa.

Monia suomalaisia reaaliaikatutkimuksia ei ole itse asiassa niiden ensi vaiheessa suunniteltu reaaliaikatutkimuksiksi (esim. Palander 2005: 22–23), vaan ajatus seurusta on syntynyt vasta jälkikäteen. Kotimaisten kielten (tutkimus)keskuksen

koordinoima seuruehanke (ks. esim. Nuolijärvi & Sorjonen 2005; Kurki 2005), jossa samojen puhujien ja puhujayhteisöjen seuraaminen on ollut alusta asti keskeinen tavoite, on tässä suhteessa ennemminkin poikkeus kuin tyypillinen tapaus. Paljon on olemassa myös yhden aikapisteen aineistoa, jolle olisi mahdollista kerätä jatkoa reaaliaikatuokkimusta varten.

Wagner ja Tagliamonte nostavat artikkelissaan tarkasteluun tärkeitä digiajan kysymyksiä: Mitä seuraa siitä, että nyky-suoret – ja -vanhemmatkin – liikkuvat sujuvasti verkossa ja tutustuvat aiempaa huomattavasti todennäköisemmin heistä tehtyihin tutkimuksiin? Näin tapahtuu siksin, että yhä useampi tutkimus on nykyään avoimesti saatavilla. Kun tutkijoilla voi olla halua ja tarvetta julkaista tuloksia pitkän paneelitutkimuksen aikana, on puntaroitava, mitä tutkittaville kerrotaan ja miten tutkimusten raportointi voi mahdollisesti vaikuttaa tutkittavien kielelliseen käyttäytymiseen. Tutkittavien motivoimiseksi tutkijan on oltava valmis jonkinlaiseen avoimuuteen ja yhteistyöhön – paljastamaan tutkimuksen yksityiskohtia ja avaamaan myös omaa elämänsä. Tämä on johtanut esimerkiksi siihen, että tutkijat ja tutkittavat ovat Facebook-kavereita, nimenomaan tutkittavien aloitteesta. Tämä on pakottanut Wagnerin ja Taglimonten pohtimaan myös sitä, mitä, miten ja kenelle he jakavat sosiaalisessa mediassa. Toisaalta Facebookin avulla tutkijat ovat pysyneet monin tavoin liikkuvien (usein nimeäänkin vaihtavien) tutkittavien jäljillä. Vaikka Facebook-kaveruus voikin tuntua ääri-esimerkiltä, monessa artikkelissa (esim. Cukor-Avila & Bailey ja Tetreault) korostuu tutkijan ja tutkittavien välisen yhteydenpidon tärkeys reaaliaikatuokkimuksen aikana.

Samaan aikaan vastassa ovat eettiset ongelmat, nimittäin tutkittavien yksityisyyden turvaamiseen liittyvät haasteet, jotka eivät ole vieraita pioneeritut-

kijoillekaan (ks. Sankoffin artikkelia). EU:n uuden tietosuoja-asetuksen myötä keskusteluun ovat nousseet tutkimuslupiin ja aineistojen hankintaan ja arkistointiin liittyvät kysymykset. Näistä olisi syytä saada kenttätöitä tekeville lingvisteille selkeät käytännön toimintaohjeet ja asiakirjamallit, jotta tahattomia tietosuojaloukkauksia ei pääsisi tapahtumaan ja jotta tutkijat voisivat keskittyä olennaiseen eli tutkimusaineistojen keruuseen ja niiden analysointiin. Wagner ja Tagliamonte kuitenkin aiheellisesti huomauttavat, että kaikille henkilöllisyyden salassa pysyminen ei ole tärkeää – päinvastoin osa haluaisi esiintyä nimellään ja saada näkyvyyttä.

Näkyvyys on kyllä mahdollista, sillä informantti voi halutessaan antaa luvan henkilötietojensa julkaisemiseen. Tosin hänellä on oltava mahdollisuus myös perua suostumus. Pelkkään luvanvaraisuuteen perustuva tutkimus voikin olla ongelmallista, ja henkilötietojen käsittelyyn olisi tutkijalla aina hyvä olla muitakin perusteita. Silti ympyrä on tavallaan sulkeutumassa murteiden seuruun aikaan, jolloin peräpohjalaismurteen Eenokki Lapa-aho ja muut kielimestarit esiteltiin julkaisuissa syntymävuosien ja kuvien kera (ks. esim. Virtaranta & Yli-Paavola toim. 1980). Myös meillä on vastaavia tuoreita kokemuksia: *Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa* -tutkimushankkeen yliopistokaupunkeja keväällä 2019 kiertäneessä näyttelyssä osa haastatelluista esiintyy omilla kasvoillaan, etunimellään ja äänellään (ks. <https://blogs.helsinki.fi/100suomalaista/>).

HANNA LAPPALAINEN
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

LIISA MUSTANOJA
etunimi.sukunimi@tuni.fi

Hanna Lappalainen on suomen kielen yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa ja Liisa Mustanoja Tampereen yliopistossa.

Lähteet

- BROOK, MARISA – JANKOWSKI, BRIDGET L. – KONNELLY, LEX – TAGLIAMONTE, SALI A. 2018: 'I don't come off as timid anymore'. Real-time change in early adulthood against the backdrop of the community. – *Journal of Sociolinguistics* 22 s. 351–374. <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1111/josl.12310>.
- KUPARINEN, OLLI 2018: Infinitiivien variaatio ja muutos Helsingin puhekielessä. – *Virittäjä* 122 s. 29–52. <https://doi.org/10.23982/vir.65310>.
- KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAASANEN, MIKKO 2016: Näennäisaikametodin taustaoletusten teoreettista tarkastelua. – *Virittäjä* 120 s. 5–83.
- LAPPALAINEN, HANNA – MUSTANOJA, LIISA – O'DELL, MICHAEL (tulossa): Miten ja milloin yksilön kieli muuttuu? Helsingiläisidioletkien muutos ja muutoksen tutkimuksen menetelmät. – *Virittäjä*.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*. Acta Universitatis Tampereensis 1605. Tampere: Tampereen yliopisto.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruihankkeen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PALANDER, MARJATTA 2005: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2016: Savolaismurteen muutos. Kahden sukupolven seitsenvuotiaiden puhekieli. – *Sananjalka* 58 s. 89–111.
- 2018: Savolaismurteiden muuttuva morfosyntaksi. Seuruukohtena neljän sukupolven perhe. – Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen & Jari Sivonen (toim.), *Kuinka mahottomasti nää tekkiit. Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 165–192. *Studia humaniora ouluensia* 16. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526221120>.
- PAUNONEN, HEIKKI 2005: Helsingiläisiä puhujaprofiileja. – *Virittäjä* 99 s. 162–200.
- 2018: Tornion murteesta meänkieleen. Reaaliaikainen tutkimus Ruotsin Ylitorniolta 1966–1992. – Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen & Jari Sivonen (toim.), *Kuinka mahottomasti nää tekkiit. Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 15–161. *Studia humaniora ouluensia* 16. Oulu: Oulun yliopisto. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526221120>.
- SAVIJÄRVI, MARJO 2011: *Yhteisestä toiminnasta yhteiseen kieleen. Keskusteluanalyttinen tutkimus toisen kielen oppimisesta kielikylpyväkodin arkitilanteissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- SUNDGREN, EVA 2004: *Språklig variation och förändring. Exemplet Eskilstuna*. Lund: Studentlitteratur.
- VIRTARANTA, PERTTI – YLI-PAAVOLA, JAAKKO (toim.) 1980: *Suomen murteet*. Suomi 119: 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.